

BÁLINT SÁNDOR ÉS AZ ALFÖLD-KUTATÁS

A két világháború között „döbbenünk igazában rá, hogy országunkat, elsősorban az Alföldet és dolgozó népét alig ismerjük. Ez a belátás a szegedi tudományegyetemen társadalmi jellegű kutató közösséget hozott létre (1928) Szegedi Alföldkutató Bizottság néven” – írta Bálint Sándor a néprajzi érdeklődés és kutatás szegedi múltjáról szóló áttekintésében.¹ Ez a szegedi munkacsoport tevékenységében a Magyar Földrajzi Társaság alföldi bizottsága és a debreceni egyetem Tisza István Tudományos Társaság Honismereti Bizottsága alföldkutató munkásságát akarta kiegészíteni elsősorban az Alföld déli részén. A szegedi bizottság 1928. december 3-án alakult meg a bölcsészettudományi kar professzoraiból. 1929 januárjában megszervezett szakosztályai pedig már konkrét munkatervet is készítettek. Célul tűzték ki, hogy a „hallgatóknak szakdolgozatra a lehetőség szerint alföldi témák osztassanak ki, úgyszintén ez történjék a doktori értekezések ügyében is. [...] A terület földrajzilag is körülhatárolható, amennyiben a Duna-Tisza közének déli része, Tiszántúlnak általában a Körösök völgyétől délre eső része volna a felkutatandó terület.” Mai fogalmaink szerint a Dél-Alföld. A szakosztályok azonban nemcsak bölcsészeti területeket öleltek fel. 1929 januárjában a következő szakosztályok alakultak: 1. nyelvészeti és irodalmi, 2. történelmi, 3. földrajzi, 4. szociográfiai, 5. biológiai, 6. ásvány, földtani, paleoontológiai, 7. fizika-kémiai, 8. erdészeti, 9. mezőgazdasági.² A néprajzi kutatás programját Banner János állította össze.

Rövid tervezete egyrészről saját kora kultúrájában „még megtalálható [archaikus] dolgok felkutatása és feldolgozása” volt, másrészről „a múltra vonatkozó levéltári anyag feldolgozása”.³ Fontosnak tartotta az Alföldre irányuló migráció vizsgálatát. Különösen azt, hogy a kibocsátó területek hatásából „mi található fel [...] a mai napig is, vagy hogy fejlődött a maiak kezében az eredetitől más irányba.”⁴

A régész Banner János (1888–1971) a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemen szerzett történelem-földrajz szakos tanári oklevelet, Herrmann Antal (1851–1926) egykori kolozsvári tanítványa volt. Szakdolgozatát a békési magyarság népi építkezéséről írta Kolozsváron Cholnoky Jenő geográfus professzornál. E tárgy köréből készítette doktori értekezését is. A román megszállás miatt Kolozsvárról elmene-kült és kiutasított egyetemmel együtt Banner János is Szegedre költözött. Már Szegeden habilitált 1922. július 5-én *Magyarország tárgyi néprajza, kapcsolatban az ország demográfiájával, különös tekintettel az Alföldre és Délmagyarországra* című tárgykörből. 1924 februárjától az Archaeológiai Intézet oktatója lett, de néprajzi előadásait ezután sem szüneteltette. Banner János *A szegedi múzeum néprajzi anyagának ismertetése* címmel 1922-ben meghirdetett kollégiuma föltehetően az első muzeológiai kurzus a

¹ Bálint 1976. 47.

² A Szegedi Alföldkutató Bizottság. Kézirat, Szeged, 1928. 3.

³ A Szegedi Alföldkutató Bizottság. Kézirat, Szeged, 1928. 4.

⁴ A Szegedi Alföldkutató Bizottság. Kézirat, Szeged, 1928. 4.

hazai néprajzi oktatás történetében. Egyetemi előadásainak tárgyköre igen változatos volt: beszélt a halászat, a pásztorélet, a népi iparok, a kalendáris szokások, a boszorkányperek néprajzi vonatkozásairól, de a magyarországi nemzetiségek néprajzáról is tartott órákat. Az 1924/25. tanévben *Szeged néprajza* címmel hirdetett előadást. Az 1922/1923 tavaszi félévében *Tömörkény István és a magyar néprajz* címmel tartott kollégiumában Banner elsőként vette számba a szegedi népéletnek Tömörkény műveiben megörökített gazdag anyagát, amiből később Bálint Sándor és mások bőven merítettek. Herrmann Antal halála után néhány évig elsősorban az ő magántanári előadásai biztosították a néprajz jelenlétét a Bölcsészeti, Nyelv- és Történettudományi Karon.⁵

Solymossy Sándor 1929-ben nyert kinevezést a szegedi néprajzi tanszék élére. Székfoglalóját az akkori szokás szerint 1929. szeptember 20-án meg is tartotta. Kiemelte az alkalom történelmi jelentőségét, amikor „a többi tudománnyal egyenlő rangú és horderejű studium: a *néptan* jut [...] érvényesüléshez a tudományok hivatalos csarnokában”. Jelezte a magyar néprajz elmaradottságát európai összehasonlításban. Ennek egyik okát abban látta, hogy hazánkban gyöngye a középosztály, amely a nép, Solymossy értelmezésében a parasztság és a felső rétegek között közvetíthetett volna, s a nép értékeit megismertette volna. „Pedig a külföldet [...] nem a mi általános közép-európai nívónk [...] érdekelte, hanem az, ami bennünk sajátosan magyar, ami nemzeti jellegünket alkotja s amit legtisztábban, legépebben megőrizve, a magyar néplélekben találunk meg.” Solymossy Sándor itt lényegében azt a gondolatot fejtette ki már 1929-ben, amit sokkal határozottabban Györffy István (1884-1939) írt le *A néphagyomány és a nemzeti művelődés* című könyvében: „Ma a nyugat-európai szabású iskola- könyvműveltség fénykorát éljük s a nemzetmegtartó hagyományok ápolásával nem törődünk. Valami alacsonyrendűség érzése vett erőt rajtunk. Nem becsüljük azt, ami a mienk. Kapva-kapunk mindenben, ami idegen, ami 'európai'. Pedig Európa nem arra kíváncsi, hogy átvettünk-e mindent, amit az európai művelődés nyújthat, hanem arra, hogy a magunkéból mivel gyarapítottuk az európai művelődést!”⁶ Hasonló gondolatot fogalmazott meg Kodály Zoltán is (1882-1967), amikor azt írta: „Most a művelt rétegen a sor, hogy felkarolja [a népzene], megőrizze, hogy élete cselekvő része legyen. [...] Seljön az idő, mikor a művelt réteg a néptől átvett hagyományt új, művészi formába öntve újra átadhatja a nemzeti közösségnek, a nemzetté vált népnek.”⁷

Az egyetemi tanszék feladatának a „részletmunka összefoglaló ismertetését” és „tudományos rendszerbe foglalását” tartja. A szegedi alapítást jónak tartotta annak a hagyománynak alapján, amit Szeged a „népies irodalomban” betöltött és betölt. A szellemi talaj előkészítésében említette Gárdonyi Gézá, Mikszáth Kálmánt, Dankó Pistát és Pósa Lajost, valamint Tömörkény Istvánt és Móra Ferencet. Méltatta Kálmány Lajos gyűjtőmunkásságát is. A feladatok között az anyaggyűjtés, a rendszerezés és feldolgozás fontosságát hangsúlyozta. A gyűjtésben az „amateurök” mozgósítását sürgette, a rendszerezésben – külföldi példák alapján – archívumok létrehozását és a szakmabeliek összefogását. Az archívum máig sem született meg.

⁵ Juhász 1996. 174.

⁶ Györffy 1939. 8

⁷ Kodály é.n. 74., Kodály 1969. 93-94.

A néprajz és folklorisztika mint tudomány azonban már sokkal régebben jelen van Szeged és a Dél-Alföld életében, elsősorban a szegedi piarista gimnázium révén. Ezt a 18. századtól a 20. századig ívelő folyamatot egybekapcsolódó folytonosságában Bálint Sándor (1904-1980) mutatta be. Ezek a gyökerek első pillanattól kezdve erősítették a szegedi képzést, megjelentek az egyetemi oktatásban is.⁸ Az Alföld néprajzi kutatásának szilárd alapját jelentik.

Péter László szerint a szegedi egyetem a 20. századi magyar néprajztudomány bölcsője. Hiszen itt tanult vagy nyert egyetemi magántanári képesítést az 1940-es évek elején szaktudományunk számos jelentős képviselője. A Ferenc József Tudományegyetem hallgatója volt az 1929-1934 között, és Sík Sándornál, Banner Jánosnál és Marót Károlynál habilitált a folkloristaként iskolát teremtő Ortutay Gyula (1910-1978), aki magántanári előadását 1940-ben *Kálmány Lajos és a modern néprajzi gyűjtés* címmel tartotta meg. 1939-1940-ben a szegedi egyetemen folytatta le magántanári eljárását Újszászy Kálmán (1902-1994) sárospataki református teológus *A magyar falunevelés problematikája* címmel a pedagógiai tanszéken, aki az 1930-as években a sárospataki Református Kollégiumban faluszemináriumot indított el. Ez a körülmény fontos jelzője a falu, a parasztság, s az Alföld felé fordulásnak az 1920-1930-as években.

Az 1940-es évek elején magántanári képesítést nyert néprajzkutatók között Tálasi István (1910-1983) Schmidt Henrik (1877-1953) és Banner János professzornál Szegeden habilitált 1942-ben *Az Alföld tárgyi néprajza és a magyar történeti néprajz* tárgykörből. Magántanári pályázatának bírálatában Schmidt Henrik kiemelte, hogy habilitációja a szegedi egyetemen „a Nagy Magyar Alföld tudományos felkutatása terén jelenthet számunkra eléggé meg nem becsülhető segítséget.” Ebben az időben szerveződött az Alföldi Tudományos Intézet, érthető tehát az Alföld-kutatás hangsúlyozása.

Az Alföld és lakossága sokoldalú tudományos kutatására (néprajz, régészet, embertan, történelem, földrajz, botanika stb.) létrehozott intézet alapításának előzményei 1927-ig nyúlnak vissza. Ekkor szerveződött meg egy *Alföldkutató Bizottság*, amelynek munkássága azonban néhány év múlva elhalt. Maradandó hatása a *Népiünk és Nyelviünk* című folyóirat megalapítása és kiadása volt, amely Bálint Sándor véleménye szerint az *Ethnographia* és a *Néprajzi Értesítő* mellett a korszak legrangosabb periodikája. A folyóirat rendszeresen közölte a *Szegedi Alföldkutató Bizottság Néprajzi, Társadalomrajzi, Nyelvészeti és Irodalmi Szakosztályának* híreit. Így értesülünk arról, hogy a bizottság évi rendes közgyűlését 1929. május 29-én Kecskeméten tartotta. Ezen jelen volt gróf Klebelsberg Kunó kultuszminiszter mellett a korabeli társadalomtudományok sok jeles képviselője mind Szegedről és Kecskemétről, mind pedig a fővárosból: Magyary Zoltán, Banner János, Bálint Alajos, Bátky Zsigmond, Bibó István, Cs. Sebestyén Károly, Eperjessy Kálmán, Horger Antal, Illyés Endre, Papp László, Szabó Kálmán, Szombatfalvy György. A közgyűlés napirendjének egyik pontja az Alföldkutatás fő irányainak kijelölése volt. Egyik fontos feladatnak az alföldi tájszótár ügyét minősítették a jelenlévők. A tanácskozáson részt vevő Bálint Sándor arra hívta fel a figyelmet, hogy „a Bizottságnak ki kell terjesztenie kutatásait az Alföld intenzívebb vallástörténeti kutatására, mint az alföldi parasztkultúra egyik

⁸ Bálint 1976. 7-52.

fontos tényezőjére. Kutatni kellene, van-e a magyar lélekben ősi vallási örökség, ázsiai hagyomány, továbbá azt, hogy akár protestáns, akár katolikus szempontból micsoda módosulást, lokális szint mutat az univerzális katolikus vagy protestáns principiumhoz képest. Kutatnunk kellene az eretnekségek mivoltát, mint az alföldi magyar lélek spirituális kereséseinek megnyilatkozásait. E most felvetett komplexummal rokon a szellemtörténeti kutatás problémája, ami annál inkább égető kérdése az Alföldkutatásnak, mert véleménye szerint a múltban az Alföldön sokkal magasabbfokú szellemi kultúrát kell feltételeznünk, mint általánosságban szokás.”⁹

Egy évvel később pedig *Szegedi problémák* címmel Bálint Sándor már részletes Szeged-kutatási programot dolgozott ki és tett közzé a *Népünk és Nyelvünk* hasábjain. Érdemes ebből is idéznünk, mert megismerhetjük gondolkodásának alakulását.

Legfontosabbnak a már említett szegedi elődök munkájának folytatását tartja. Ezen belül a vallás kutatását minősíti a „legelhanyagoltabb, legtitokzatosabb, mindenestre a legőstönzőbb [...] legtöbb sikerrel biztató” területének. Itt főleg a Kálmány által elindított összehasonlító vallásetnológia, valamint a keresztény vallásgyakorlás vizsgálatát tartotta fontosnak. A kutatás másik fő területének a történeti jellegű eljárást tartotta, amelyek „természetesen helyenként alföldi problémakutatókká tágulnának”. Sorra vette ezeket is a köztörténet, a társadalomtörténet, a nevelés és az iskolázás története, a vallás- és szellemtörténet, az irodalomtörténet és a nyelvészet kapcsán. A társadalomtörténeten belül az életmód és –stílus, valamint a migráció okozta stílusváltozásokat emelte ki. A vallástörténet és szellemtörténet keretében rámutatott Szeged és a Dél-Alföld határjellegére, ahol a nyugati és a keleti kereszténység találkozik, ahol jelen van a reformáció, s a katolikus megújulás is.¹⁰

1940-ben Észak-Erdély felszabadulása és Magyarországhoz visszacsatolása után a Ferenc József Tudományegyetem visszaköltözött Kolozsvárra. A Szegeden megalakított Horthy Miklós Tudományegyetem 1941/42. tanévről kiadott évkönyvében tűnik fel, hétévi szünet után ismét az *Alföldi Néprajzi Intézet*. Elnöke Schmidt Henrik professzor volt, tagjai: Kogutowicz Károly, Sík Sándor, Mester János, Kerényi Károly, Banner János, Hermann Egyed, Bartucz Lajos ny. r. tanárok; Marót Károly, Eperjessy Kálmán ny. rk. tanárok, Bálint Sándor és Ortutay Gyula magántanárok. Ugyanez a megjelölés és névsor szerepel a következő két tanév évkönyvében. Létezett tehát az egyetemen 1941 szeptemberétől 1944 szeptemberéig *Alföldi Néprajzi Intézet* anélkül, hogy egyetlen státusa, saját munkatársa lett volna. Az *Alföldi Néprajzi Intézet* története tisztázásra vár még.

Kogutowicz Károly javaslata alapján 1943-ban Bartucz Lajos vezetésével megalakult az *Alföldi Tudományos Intézet*, amely a háborús viszonyok miatt tényleges működését nem tudta megkezdeni. Külső munkatársak tevékenységére épített, évkönyvet jelentetett meg. Működését 1949-ben névlegesen is beszüntette.¹¹ Az Alföldi Tudományos Intézet I. évkönyvében Bartucz Lajos összefoglalta az Alföld-kutatás előzményeit és céljait.¹² A II. évkönyvben pedig közzétette az 1947/1948. évi kutatási

⁹ *Népünk és Nyelvünk* 1930. (1929) I. évf. 268.

¹⁰ Bálint 1930. 184-187.

¹¹ V.ö.: Kósa 1977. 69.

¹² Bartucz 1946.

jelentést, s a munkatársak megjelenésre váró kéziratainak jegyzékét.¹³ Az intézet keretében átfogó Alföld-kutatói programmal Tálasi István jelentkezett.

Tálasi programját „történeti, földrajzi, társadalomtudományi és lélektani együtt-hatással”, ma úgy mondánk: komplex módon szemlélte. Az Alföld néprajzi képének kiformálásában fontos szerepet tulajdonított a belső migrációnak, s az ennek során kialakult tájak történetének. Kiemelte az alföldi kultúra dinamikus expanzív jellegét. A műveltség képét a közösség és az egyén kapcsolata formálja. Az egyén szerepének vizsgálatánál kiemelte Bálint Sándor: *Egy magyar szeptember* című munkáját. Utalt a világi és vallási „felebaráti közösségekre” és vezetőikre. Elfogadta, hogy létezik sajátos „táji lelkeség”, „alföldi lélek”, amely sajátos színfolt a magyar lelkeségben. Utalt Bálint Sándor érdemeire, őt a szakterület „kiváló kutatójának” minősítette. A római katolikusokkal szemben elmaradottnak vélte a többi felekezet vallásos életének vizsgálatát. Tálasi István programjában az akkor elfogadott néprajzi kánon szerint haladt, átfogta a szellemi és a tárgyi néprajz egész területét. A gazdasági élet, s azon belül a víz, a folyók szerepére nagy hangsúlyt fektetett. Összefoglalta a tenni-valókat a táplálkozáskultúra, a lakáskultúra, s a mindennapi élet más területén. Hangsúlyosan utalt a történeti, levéltári források már Banner 1928-as tervezetében kiemelt fontosságára.¹⁴

Ezek jelentették Bálint Sándor Alföld-kutató programjának előzményeit, gyökereit és kortársi kutatási környezetét. Bálint Sándor már az 1920-as évek végétől megfogalmazta oktatói és kutatói programját, amelyet az 1930-ban és 1946-ban ismét határozottan körvonalazott.¹⁵ Ebben Szeged városának és a Szegedi Tudományegyetemnek története és földrajzi fekvése alapján sajátos szerepet szánt. Mindenek előtt a Dél-Alföld területének megismerésében és megismertetésében látott sajtósági feladatokat. Máig nagyon időszerű körülmény feltárását tartotta fontosnak: Szeged városának és kirajzásainak együttes vizsgálatát, a kirajzásoknak legalább a kultúra területén az anyavároshoz kötését. A magyarság népeletének és művelődéstörténetének hangsúlyos kutatása mellett az itt élő nemzetiségek, kultúrák és nyelvek, a térségben találkozó és türelemben együtt élő vallások egymásra hatásának, párhuzamos fejlődésének megfigyelését is fontos feladatnak tartotta.¹⁶ E felismert feladatrendszerből az évtizedek során maga sokat megvalósított mind az egyetemi oktatásban, mind pedig kutatómunkájában.¹⁷ Bálint Sándor számára tehát az Alföld-kutatás elsősorban a szegedi nagytáj és a Város kutatását jelentette.¹⁸ Ezt jól mutatja nemcsak tervezete, hanem a Szeged néprajzáról megjelentetett, a nagyközönségnek szánt néhány népszerűsítő könyve is.¹⁹

1951-ben az oktatási kormányzat megvonta Bálint Sándor tanítási jogát (*venia legendi*), rendelkezési állományba helyezte és az Egyetemi Könyvtárt jelölte meg mun-

¹³ Bartucz 1948.

¹⁴ Tálasi 1946.

¹⁵ Bálint 1930., Bálint 1946.

¹⁶ Bálint 1943.

¹⁷ Csak utalok egy-két fontosabb munkájára: Bálint 1944., 1973a., 1977. Lásd Bálint Sándor bibliográfiáját: Péter 1974.

¹⁸ Juhász Antal 1987-ben ebből a szempontból készítette el munkásságának áttekintését. Juhász 1937.

¹⁹ Bálint 1958., Bálint 1968.

kahelyének. Itt és a Somogyi-könyvtárban dolgozott. Száműzetése 1957-ig tartott, az 1956/57-es tanév második félévétől tarthatott ismét egyetemi előadásokat. A kényszerű szünet alatt írta, s jelentette meg 1957-ben az Akadémiai Kiadónál a mindmáig legjobb magyar dialektológiai szótárt, a kétkötetes *Szegedi szótárt*. A munkát nagy elismeréssel fogadta mind a nyelvtudomány, mind pedig a néprajz. Amíg a korábbi tájszótárak paraszti közösségek szókincsét vették leltárba, addig Bálint Sándor „egy alföldi mezőváros sokrétű népi társadalmának nyelvezetét örökíti meg”.²⁰ Ugyanakkor a szegedi nyelvjárás történeti anyagát is összegyűjtötte és közzétette.

Az 1960-as évek első felének fontos munkáit jelentette a szegedi paprika- (1962) és a dohánykultúra (1964) monografikus történeti néprajzi feldolgozása. Ezekben az években Bálint Sándor bekapcsolódott előbb Orosháza (1965), majd pedig Tápé (1971) monografikus kutatásába.²¹ 1964-ben Csongrád megye néprajzi kutatásának eredményeit és feladatait fogalmazta meg.²²

1964. július 1-vel került a tanszékre adjunktusnak Bálint Sándor meghívására Ferenczi Imre.²³ Ám csak rövid ideig dolgozhatott együtt Bálint Sándorral, hiszen tanszékvezetője ellen sok éves rendőrségi és ügynöki megfigyelés után 1965 júliusában koncepció bírósi eljárást indítottak és a perben a szocialista társadalmi rend elleni izgatás vádjával bűnösnek mondták ki. Bálint Sándor 1966. február 1-vel nyugdíjazását kérte. Rendőrségi megfigyelésének aktáit és a beszerezett besúgók jelentéseit Kahler Frigyes adta közre.²⁴

A kar vezetése 1968. november 15-én határozott arról, hogy a néprajzi tanszék három éve húzódó megoldatlan problémáját egy docensi állás meghirdetésével próbálja megoldani. Hármán nyújtottak be pályázatot: Kodolányi János (1922-), Diószegi Vilmos (1923-1972) és Ferenczi Imre (1931-1989). Jóllehet, a pályázati anyagokat csak a bírálatokból ismerjük, azt mondhatjuk évtizedek múltán is, hogy érdemes elképzelések születtek mind az oktatás, mind a kutatás fejlesztésére. Az Alföld-kutatás mind-egyikben kiemelkedő szerepet kapott. Diószegi Vilmos elsősorban a Dél-Alföld migrációs folyamataival, a folklór változásainak intraetnikus és interetnikus rétegeivel, akkulturációs problémákkal kívánt foglalkozni, amelyekhez szorosan csatlakozott volna egy regionális néprajzi atlasz elkészítése. Ferenczi Imre folytatni kívánta a népmonda kutatását. Távlati tervei között a Dél-Alföld folklorisztikai jellemzése, s egy *Alföldi néprajzi adattár*, valamint egy *Alföldkutató csoport* létesítése szerepelt. A pályázat formális nyertese, Kodolányi János munkatervét három területen rögzítette: 1. a Dél-Alföld és Dél-Magyarország etnográfiai vizsgálata, 2. a dél-magyarországi térség balkáni kapcsolatainak feltárása, 3. uralisztikai kutatások a Finnugor Tanszékkel együtt.²⁵ A fenti elképzelések közül a tanszék későbbi vezetője, Ferenczi Imre elképzeléseiből valósult meg több részlet, különösen a Dél-Alföld folklorisztikai jellemzéséből.²⁶

²⁰ Juhász 1987. 35.

²¹ Bálint 1965., Bálint 1971.

²² Bálint 1964.

²³ Szegedre kerüléséről lásd: Gyuris 1990. 96-101.

²⁴ Kahler 2002.

²⁵ A pályázat végül is sikertelenül zárult. 1971-től Ferenczi Imre kapott megbízást a tanszék vezetésére. Barna – Juhász – Pusztai 2004. 49-50.

²⁶ Ezt mutatják a tanszék irattárában lévő kéziratos gyűjtések, illetőleg az elkészült szakdolgozatok. V.ö.: Barna – Juhász – Pusztai 2004. 150-159.

Bálint Sándor nyugdíjba kényszerítése után is folytatta, sőt ekkor teljesítette ki szegedi, Szeged környéki és vallási néprajzi kutatásait. Több tanulmányt írt az elcsatolt dél-alföldi területek településtörténetéről (1973b). 1974-ben publikálta a Duna-Tisza közti homokhátságon megtelepülő szegedi kirajzások történetéről szóló írását. A következő év, 1975 meghozta Bálint Sándor két jelentős könyvét is. Az egyik *Szeged reneszánsz kori műveltsége*, a másik pedig *Tombácz János meséi*.²⁷ Közzétett leveleiből²⁸ nyomon tudjuk követni, hogyan formálódott a nagy Szeged-monográfia, amelyből végül is *A szögédi nemzet* címmel több ezer oldalas kézirat, s háromkötetes munka lett, amely az Alföld-kutatásnak máig legkiemelkedőbb eredményei közé sorolható. A kötetek a szegedi Móra Ferenc Múzeum évkönyvsorozatában jelentek meg Trogmayer Ottó közreműködésével. Az első két kötet még Bálint Sándor életében, a harmadik már csak halála után.

A trilógia a szülőváros történetének, kultúrtörténetének, népeletének s a szegedi kirajzások életének summázata. Ezt a nagytájat, az egész Csongrád megyét, s az azon kívüli településeket is – a temesközi, a homokhátsági szegedi kirajzásokat – vizsgálta, s adatait magyar, Kárpát-medencei és európai összefüggésekbe helyezte. A munka mind földrajzi, mind tematikus, mind pedig szemléleti és módszertani tekintetben jelentős.²⁹ Eredményeként Szeged és a szegedi nagytáj paraszti, mezővárosi paraszti, parasztpolgári múltja és kultúrája tekintetében egyik legjobban ismert tájegységünké vált. Jelentős szemléleti újítása, hogy nemcsak egy társadalmi réteg, a parasztság műveltségét kutatta. Bálint Sándor a kultúrát egységben, társadalmi, történeti és európai összefüggéseiben látta, tudományközi szemlélettel vizsgálta és értelmezte. Ebben mindenképpen példamutató máig számunkra. Az itt részletezőn nem ismertetett vallási néprajzi kutatásaiban is rengeteg alföldi adatot, megfigyelést használt föl. Ezeket részben saját maga rögzítette kutatóútjai során, más részüket pedig szakirodalomból, forráskiadványokból és tanítványai segítségével gyűjtötte.

Bálint Sándor figyelemmel kísérte, tanácsaival támogatta mások, különösen a vele kapcsolatban álló dél-alföldi kutatók Alföld-kutató munkáját. Részt vett például a Kiskunság népművészetét elemző kiskunfélegyházi, valamint a tiszazugi szokásokat, rítusokat bemutató kunszentmártoni tanácskozásokon.

Rövid áttekintésemben nincs arra mód, hogy a szegedi néprajzi oktatás közvetlen és közvetett hatását az Alföld néprajzi kutatására kifejtsem. Erről részletes áttekintést a néprajzi tanszék története ad.³⁰ A tanszék jelenléte, az ott dolgozó munkatársak érdeklődése és szakértelme lehetőséget teremtett arra, hogy bekapcsolódjanak dél-alföldi, alföldi falu- és városmonográfiák elkészítésébe, sőt abban meghatározó szerepet vállaljanak. Irányításukkal egyetemi hallgatók is komoly munkát végeztek, amely szakdolgozatokban, szemináriumi dolgozatokban, s végül publikációkban öltött formát. A szegedi nagytájjal foglalkozó Bálint Sándor után Ferenczi Imre első-sorban a Délvidéket, a vajdasági területeket, illetőleg az északkeleti-alföldet kutatta.

²⁷ Bálint 1973b., Bálint 1975a., Bálint 1975b.

²⁸ Lang 1984.

²⁹ Legrészletesebb méltatását lásd: Juhász 1987. 37-39.

³⁰ Barna – Juhász – Pusztai 2004.

Juhász Antal (1935-) az 1990-es évek közepe óta hallgatói részvétellel rendszeresen végez terepkutatásokat a Duna-Tisza-közén a migráció, Vajdaságban és az Észak-Bánságban pedig összetettebb témakörben, amelybe határontúli kutatók is bekapcsolódtak. A kutatások eredményei - közöttük a hallgatók írásai is - a Juhász Antal szerkesztette *Táj és népi kultúra* könyvsorozat négy kötetében olvashatók. Bellon Tibor (1941-2002) vezetésével folytak éveken keresztül a felső-tiszavidéki néprajzi kutatások is. Legfőbb eredménye Bellon Tibor posztumusz könyve 2003-ban, a *Tisza néprajza*. Barna Gábor – az 1970-es évek intenzív és sokszempontú tiszazugi és az 1980-as évek ung-vidéki kutatásai után – 1996-tól öt éven keresztül az egykori Dél-alföldön, a romániai Bánságban végzett kiterjedt terepmunkát Pusztai Bertalan és hallgatók részvételével. A kutatás elsősorban a máriaradnai votív képek feldolgozását célozta, ám emellett a multietnikus régió etnikumközi kapcsolataival is foglalkozott. 1997-től a Jyväskyläi Egyetem (Finnország) kutatócsoportja is csatlakozott a kutatáshoz Bo Lönnqvist professzor vezetésével. E terepkutatások eredményeként született meg az *Ethnic Minorities and Power* című angol illetve a *Mária megsegített! – Maria hat geholfen!* című magyar-német kétnyelvű kötetek. Arnold Erzsébet: *A Bánságtól Németországig: a vallási élet változásai a bánsági németek körében* című szakdolgozata 2002-ben egy partiumi német falu, Szentanna (ma Románia) jelenét mutatja be. Az alföldi népelet még számos más témáját dolgozták fel szegedi néprajz szakos hallgatók az elmúlt évtizedben.³¹

Az Alföld néprajzi kutatása az elmúlt évszázadban természetesen nemcsak a szegedi néprajzi tanszékhez és Bálint Sándor személyéhez kötődött. Fontos szerepet játszottak abban – különösen az 1960-as évek végétől – a megyei múzeumi szervezetek és helyi múzeumok. Munkájuk eredményeképp alig van nagyobb alföldi település, amelynek ne készült volna el néprajzi, vagy történeti – néprajzi monográfiája. S ez mindenképpen nagy eredmény. Az Alföld-kutatáshoz kapcsolódik első és eddig egyetlen regionális néprajzi atlaszunk, a *Szolnok megye néprajza atlasza*. Szervezett hajdúsági, jászsági, kiskunsági, nagykunsági, szatmári, tiszazugi, illetőleg városokhoz kapcsolódó kutatások folytak és folynak (Kecskemét, Kiskunhalas, Makó stb.) munkaközösségi keretben. Azt mondhatjuk mégis, hogy a módszertanilag, tematikusan legalaposabb település- és tájmonográfiát azonban Bálint Sándor írta meg a *Szegedi nemzet* három kötetében.

Tanulmánykötetünk, amelynek írásai mind valamilyen alföldi témáról szólnak, tisztelgés a száz éve született Bálint Sándor élete és munkássága előtt. Az előtt a tudós kutató előtt, aki szűkebb és tágabb szülőföldjét, s annak népét nagyon szerette, műveltségét történeti alakulásában vizsgálta és megértette. Aki az Alföld legeldugottabb vidékeit (is) bejárta gyűjtőútjain. Erről tanúskodik naplójának részlete, amely a Duna-Tisza közti homokhátság népéhez visz közelebb bennünket. Indítsa ez az idézet az alföldi tanulmányokat felölelő gyűjteményünket, amelynek szerzői jórészt szegedi néprajzkutatók, s amely néhány mozaikot kíván hozzátenni a mindmáig sok kutatási témát kínáló Nagy Magyar Alföld néprajzi, folklorisztikai és antropológiai vizsgálatához. Egyúttal emléket kívánunk állítani Bálint Sándor professzor egykori munkahelyének, a 75 évvel ezelőtt, 1929-ben alapított első, magyarországi egyetemi néprajzi tanszéknek.

³¹ Részletezően lásd a szakdolgozatok jegyzékét: Barna – Juhász – Pusztai 2004.

Irodalom

- A Szegedi Alföldkutató Bizottság. Kézirat, Szeged, 1928*
- BÁLINT Sándor
- 1930 Szegedi problémák. *Népünk és Nyelvünk* II. évf. 184-187.
- 1943 A szegedi egyetem és a délvidéki táj. *Magyar Szemle*, április, 187-190.
- 1946 Szeged néprajza. (Kutatói tervezet.) *Az Alföldi Tudományos Intézet Évkönyve I.* 1944-1945. Szerk. BARTUCZ Lajos, Szeged, 55-57.
- 1944 Boldogasszony vendégségében. Budapest.
- 1958 *A szegedi népélet*. Szeged MJ. Városi Tanács Idegenforgalmi Hivatalának kiadványa. Szeged.
- 1964 *A néprajzi kutatás Csongrád megyében. Eredmények és feladatok*. Szeged.
- 1965 Néphit, in: NAGY Gyula (szerk.): *Orosháza néprajza*, Orosháza, 576-588.
- 1968 *A szegedi nép*. Budapest.
- 1971 Népi hitvilág, in: ILIA Mihály és JUHÁSZ Antal (szerk.): *Tápé története és néprajza*. Szeged, 629-642.
- 1973a *Karácsony, húsvét, pünkösd*. Budapest.
- 1973b A Bánát településtörténetéből. *A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei*. 15. kötet, Újvidék, 5-13.
- 1975a *Szeged reneszánsz kori műveltsége*. Humanizmus és reformáció 5. Budapest.
- 1875b *Tombácz János meséi*. Gyűjtötte és a bevezetőt írta BÁLINT Sándor. Jegyzetek Dömötör Ákos. Új magyar népköltési gyűjtemény 17. Budapest.
- 1976 A szegedi nemzet. A szegedi nagytáj népelete. Első rész. *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1974/75-2*. Szeged.
- 1977 *Ünnepi kalendárium I-II*. Budapest.
- BARNA Gábor – JUHÁSZ Antal – PUSZTAI Bertalan
- 2004 *A néprajz szegedi műhelye*. Szeged.
- BARTUCZ Lajos (szerk.)
- 1946 Beköszöntő. Pár szó az alföldkutatásról. *Az Alföldi Tudományos Intézet Évkönyve I.* Szeged.
- 1948 *Alföldi tudományos gyűjtemény*. *Az Alföldi Tudományos Intézet Évkönyve II.* Szeged.
- GYÖRFFY István
- 1939 *Néphagyomány és nemzeti művelődés*. Egyetemi Néprajzi Intézet, Budapest.
- GYURIS György
- 1990 Bálint Sándor-levelek, in: *Szegedi Műhely 29. évfolyam*, 1-4. szám 96-122.
- JUHÁSZ Antal
- 1987 Bálint Sándor és a Szeged-kutatás. *Tiszatáj* XLI. évf. 8. szám 31-40.
- 1996 Néprajz, in: *Szegedi Egyetemi Almanach 1921-1995. II.* Szeged, 173-182.
- KAHLER Frigyes
2002. *III/III-as történelmi olvasókönyv 2*. Adalékok az emberi jogok magyarországi helyzetéhez az 1960-as években. A „gondolat és szólásszabadság”. Kairosz Kiadó, Budapest.

KODÁLY Zoltán

é.n. Zene, in: BÁTKY Zsigmond – GYÖRFFY István – VISKI Károly (szerk.): *A magyarság néprajza IV.* Budapest, 9-80.

1969 *A magyar népzene. A példatárt szerkesztette VARGYAS Lajos.* Negyedik kiadás. Zeneműkiadó, Budapest.

KÓSA László

1977 Alföldi Tudományos Intézet, in: ORTUTAY Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon. I. kötet.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 69.

LANG Ernő

1984 *Ötvennégy levél, negyvenöt válasz, 1958-1979. Fiftyfour letters, fortyfive answers. Bálint Sándor válasza Lang Ernő leveleire.* Adelaide. [n.n.]

1930 A Szegedi Alföldkutató Bizottság Néprajzi, Társadalomrajzi, Nyelvészeti és Irodalmi Szakosztályának közleményei. *Népiünk és Nyelvünk 1930.* (1929) I. évf. 265-268.

PÉTER László

1974 *Bálint Sándor munkássága. Bibliográfia.* Szeged.

TÁLASI István

1946 Az Alföld néprajzi kutatásának kérdései és problémái. Az *Alföldi Tudományos Intézet Évkönyve I. 1944-1945*, Szeged, 1-35.